

واکاوی چالش‌های مشارکت زنان روستایی شهرستان خرم‌آباد در فعالیتهای کارآفرینی کشاورزی

مهرشاد طولایی نژاد*، آسیه سپه‌وند**، محسن سهرابی***

چکیده

کارآفرینی کشاورزی همانند کارآفرینی روستایی می‌تواند عاملی جهت توان‌افزایی و بهبود کیفیت زندگی زنان روستایی شود. کارآفرینی کشاورزی نوعی از کارآفرینی است که وابسته به تولید، بازاریابی و فروش محصولات کشاورزی، پتانسیل‌های محلی و بخش کشاورزی است. آمارها نشان می‌دهد مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کارآفرینی کشاورزی با چالش‌های زیادی روبرو می‌باشد. لذا پژوهش حاضر به واکاوی این مسأله با اتخاذ رویکرد کیفی پرداخته است. جامعه آماری مطالعه ۱۵ کارآفرین زن مرتبط با بخش کشاورزی شهرستان خرم‌آباد بوده‌اند که به‌صورت نمونه‌گیری هدفمند و با اشیاع نظری جهت مصاحبه انتخاب شدند. تجزیه و تحلیل اطلاعات براساس کدگذاری مصاحبه‌ها و نرم‌افزار مکس کیودا انجام شده است. نتایج پژوهش در مورد چالش‌های مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کارآفرینی کشاورزی منجر به شناسایی ۴۲ مفهوم در قالب کدگذاری باز، ۲۲ مقوله محوری و ۴ مقوله انتخابی شد و چالش‌های مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کارآفرینی کشاورزی در ۴ چالش کلی شناسایی شد که شامل اقتصادی/ مالی؛ فرهنگی- اجتماعی؛ شخصی- روان‌شناختی و چالش ساختاری- نهادی می‌باشند. نتایج کلی نشان داد که چالش مالی و اقتصادی و چالش‌های اجتماعی و فرهنگی انطباق بیشتری با وضعیت کسب‌وکار زنان روستایی دارد.

واژگان کلیدی

کارآفرینی، کشاورزی، زنان روستایی، فعالیتهای اقتصادی، شهرستان خرم‌آباد.

* . پسادکترای برنامه ریزی روستایی دانشگاه شهید بهشتی تهران، تهران، ایران (نویسنده‌ی مسئول) (mehrshad_t65@yahoo.com)

** . کارشناسی ارشد جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران (sepahasi@gmail.com)

*** . دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (mhs_sohrabi@yahoo.com)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۲۷

۱- مقدمه و بیان مسئله

زنان روستایی در فعالیتهای روزانه زندگی و فعالیت روستایی مشارکت فعالی دارند و در نقش‌های اقتصادی همچون مراقبت و فراهم‌آوری مواد خوراکی و نقش خانوادگی و مادری جایگاه مهمی بر عهده دارند (Mac Gregor, 2010: 127). صاحب‌نظران توسعه روستایی بر این باورند که شناخت توانمندی‌ها و مهارت‌های زنان، به‌خصوص زنان روستایی و هدایت استعدادهای آنان می‌تواند در بهره‌برداری از ظرفیتهای این قشر عظیم اجتماعی مؤثر واقع شود، شناخت الزامات گوناگون زندگی و فعالیت زنان روستایی، امکان برنامه‌ریزی در جهت به‌کارگیری مهارت‌های پنهان جامعه روستایی را فراهم خواهد ساخت (Lashgarara, 2011: 120). به عقیده هیستریچ^۱ (۲۰۱۱) زنان، بزرگ‌ترین گروه محرومان جهان هستند، برنامه‌ریزان و کارشناسان باید تلاش‌های خود را به سمت کاهش محدودیت‌ها و محرومیت‌های آنها سوق دهند و زنان روستایی را به سمت مشارکت اقتصادی و اجتماعی مؤثر و عادلانه هدایت نمایند، این امر از طریق توسعه مهارت‌های زنان میسر خواهد شد، جامعه‌ای که مشارکت زنان را در زمینه اشتغال و فعالیتهای اقتصادی فراهم سازد، رفاه اجتماعی بیشتر خواهد بود، زیرا مشارکت زنان در بازار کار موجب افزایش سطح تولید، افزایش درآمد سرانه و در نتیجه افزایش رفاه اجتماعی کل جامعه می‌شود (ریاحی و طولابی‌نژاد، ۱۳۹۸: ۳۰)؛ برعکس دسترسی محدود به فرصت‌های کسب درآمد و اشتغال و در نتیجه بیکاری و کم‌کاری از عمده‌ترین علل فقر زنان است (یزدخواستی و احمدی، ۱۳۸۶: ۱۵). به همین خاطر توجه به مشارکت زنان در فعالیتهای اقتصادی خارج از خانه و ایجاد فضای مناسب برای کسب‌وکار آنها، می‌تواند ضمن افزایش نرخ اشتغال بانوان، منجر به کاهش بیکاری و کمک به افزایش درآمد خانواده شود (صادقی و طولابی‌نژاد، ۱۳۹۸: ۷۱). باین حال و با توجه به بحران‌های اقتصادی جهانی در سال ۲۰۰۸ به بعد به دست آوردن سرمایه برای زنان با مشکلات بیشتری نسبت به مردان روبرو شده است و بحران اقتصادی اثر بیشتری بر زنان داشته است (Pines et al, 2010: 186)، این بحران‌ها موجب کاهش سرمایه، به‌ویژه برای زنان تمایل به ایجاد کسب‌وکار شد و این امر به‌نوبه خود میزان مشارکت زنان در فعالیتهای اقتصادی را کاهش داد (Lerner and Schwartz, 2010: 191). زنان همواره به‌عنوان نیمی از جامعه انسانی با بهره‌مندی از جایگاه اجتماعی و اقتصادی متفاوت، ایفاگر نقش‌هایی متعدد و متنوعی بوده‌اند (یزدخواستی و احمدی، ۱۳۸۶: ۱۵). از سوی دیگر افزایش زنان و دختران تحصیل کرده و عدم توان جذب این افراد از سوی بخش دولتی، موجب گرایش بیشتر زنان

به راه اندازی کسب و کار در سال های اخیر شده است. کارآفرینی کشاورزی یکی از صنایع جدیدی است که توان جذب نیروی کار از جمله زنان روستایی را در فعالیت های اقتصادی دارد. روستاهای دارای ظرفیت های کارآفرینی کشاورزی می توانند به عنوان یک پشتوانه برای اشتغال و ایجاد فعالیت های اقتصادی و کارآفرینی تلقی شود. چراکه توسعه کارآفرینی کشاورزی و مشارکت زنان در فعالیت های کارآفرینی، نقش برجسته ای در وضعیت زندگی روستای ها و به ویژه زنان روستایی دارد. توسعه کارآفرینی کشاورزی با کارکردها و پیامدهای مثبتی که در مناطق روستایی دارد، از سوی بسیاری از کشورها به عنوان راه حلی اساسی برای رفع بسیاری از مشکلات و بحران های این نواحی و رفع مشکلات زنان روستایی، مورد توجه قرار گرفته است.

به دلیل تحرک اقتصاد روستایی و زنان و مردان روستایی، فراهم کردن جایگزینی برای استفاده از منابع محلی یک امر اجتناب ناپذیر می باشد. با توجه به اثرات نسبتاً سودمند، درآمد و ایجاد اشتغال، توسعه کارآفرینی کشاورزی بهترین گزینه برای بالا بردن شیوه زندگی روستایی و برای القای تغییرات مثبت در توزیع درآمد در مناطق مختلف روستایی می باشد (Guzman-Parra et al, 2015: 126).

۲۰۱

علیرغم آنکه توسعه کارآفرینی چه برای زنان و چه برای مردان روستایی اثرات نسبتاً سودمندی دارد، ولی میزان مشارکت زنان و مردان به خصوص در جوامع روستایی به صورت یکسان نیست و زنان مشارکت چندانی در فعالیت های اقتصادی حاصل از توسعه کارآفرینی کشاورزی ندارند. همچنین تحولات کنونی در عرصه های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی روستاها، علیرغم پیامدهای مثبتی که جهت بهبود شرایط اقتصادی روستاها داشته، اما موجب کاهش نقش زنان در عرصه فعالیت های اقتصادی کاسته شده و زنان روستایی را از تولیدکننده پیشین، به زنان خانه دار مصرف کننده تبدیل کرده است (دادورخانی، ۱۳۸۵: ۱۷۹). این امر نه تنها پیامدهای منفی در عرصه اقتصاد به جای گذاشته، بلکه قشر عظیمی از زنان روستایی را از فرآیند تولید حذف و رشد اقتصاد ملی را کند کرده است. از سوی دیگر افزایش نرخ بیکاری زنان باعث مشکلاتی مانند حاشیه نشینی، کاهش کیفیت زندگی، افزایش مهاجرت به شهرها و در نتیجه افزایش جرم و جنایت در شهرها خواهد شد (نجفی کانی همکاران، ۱۳۹۳: ۴۰). این امر به صورت مستقیم و غیرمستقیم باعث کاهش

۱- کارآفرینی کشاورزی نوعی از کارآفرینی است که با تولید، بازاریابی و فروش محصولات کشاورزی مرتبط است. یا شناسایی، ارزیابی و پیگیری فرصت های کارآفرینی در بخش کشاورزی را کارآفرینی کشاورزی می گویند. به عنوان مثال تهیه غذای ارگانیک/ محلی و فروش آن، پرورش ماهی و ماکیان به منظور فروش، کشت محصولات کشاورزی بومی، گردشگری مزرعه و ایجاد کمپ های گردشگری در مزارع، پرورش زنبور (تولید عسل)، تهیه لبنیات (مانند شیر، پنیر و ماست)؛ و پرورش حیوانات با هدف تهیه گوشت و پشم همگی از مظاهر کارآفرینی کشاورزی محسوب می شوند.

استاندارد زندگی و کاهش سرمایه، به‌ویژه برای زنانی می‌شود که تمایل به کسب درآمد دارند. با این حال که توسعه کارآفرینی می‌تواند به توسعه اقتصادی و خوداشتغالی و افزایش کیفیت زندگی زنان روستایی کمک کند، ولی مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های توسعه کارآفرینی کشاورزی با چالش‌ها و موانع مختلفی مواجه است که باعث کاهش مشارکت آنان در فعالیت‌های اقتصادی حاصل از توسعه کارآفرینی کشاورزی شده است.

استان لرستان و شهرستان خرم‌آباد منطقه‌ای با آب‌وهوای معتدل و کوهستانی و پر آب است که در کنار زمین‌های حاصلخیز دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است که می‌تواند زمینه‌ساز ایجاد فعالیت‌های کارآفرینی باشد. با این حال زنان روستایی در این استان به دلیل مباحث مالی، فرهنگی، اقتصادی و غیره با مسائل و چالش‌های بسیاری روبرو هستند که مانع فعالیت زنان این منطقه شده است. افزایش توانمندی‌ها و مهارت‌های زنان، به‌خصوص زنان روستایی و هدایت استعداد های آنان می‌تواند در بهره‌برداری از ظرفیت‌های این قشر شده و باعث شده که میزان مشارکت زنان روستایی این منطقه نسبت به مشارکت مردان در فعالیت‌های اقتصادی حاصل از کارآفرینی کشاورزی در سطح پایینی قرار گیرد و این امر به نوبه خود باعث شده که زنان روستایی منطقه نسبت به مردان نصیب کمتری از فواید توسعه کارآفرینی در منطقه داشته باشند؛ لازم به ذکر است در سال‌های اخیر کارآفرینی کشاورزی در بین بسیاری از زنان روستایی به صورت‌های مختلف شکل گرفته و مشاغلی همچون ایجاد کمپ‌های بوم‌گردی کشاورزی، کسب و کارهای روستایی، پرورش آبزیان و حیوانات مختلف بومی در این منطقه رواج یافته است. این پژوهش درصدد بررسی موانع و چالش‌های مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های اقتصادی حاصل از توسعه کارآفرینی کشاورزی در شهرستان خرم‌آباد است؛ با عنایت به اینکه مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کارآفرینی کشاورزی به‌عنوان راهکاری برای کمک به توانمندی اقتصادی، افزایش استقلال مالی و تاب‌آوری زنان روستایی تلقی می‌شود، این پژوهش تلاش می‌نماید به این سؤال پاسخ داده دهد که مهم‌ترین موانع و چالش‌های مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های اقتصادی حاصل از توسعه کارآفرینی کشاورزی در روستاهای منطقه مورد مطالعه کدامند؟

۲- پیشینه‌ی پژوهش

مرور مطالعات حاکی از نفوذ تحقیقات در مورد موانع مشارکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی و کارآفرینی است و عوامل مؤثر بر مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کارآفرینی توسط محققان داخلی و خارجی بررسی شده است. علیخانی دادوکلایی (۱۳۹۳) در پژوهشی توصیفی-

تحلیلی چالش‌های پیش‌روی زنان در کارآفرینی کشاورزی را مورد مطالعه قرار داده و چالش‌های فردی- شخصیتی، علمی، خانوادگی، اقتصادی، فرهنگی- اجتماعی و محیطی را به‌عنوان مهم‌ترین چالش‌های زنان در کارآفرینی کشاورزی معرفی کرده‌اند. رحمانیان کوشکی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی با استفاده از روش کمی و مدل‌سازی معادلات ساختاری به واکاوی موانع فراروی کارآفرینی خانگی در نواحی روستایی با تأکید بر اقتصاد مقاومتی از دیدگاه دانشجویان جهادگر بسیجی اعزامی به مناطق محروم پرداختند. نتایج مطالعه آن‌ها نشان داد که شش عامل: ضعف حمایتی، موانع اقتصادی، موانع فرهنگی و اجتماعی، ضعف دانشی و اطلاع‌رسانی، موانع خانوادگی و نبود قوانین مرتبط، مهم‌ترین چالش‌های کارآفرینی می‌باشند. طباطبایی عمید و شهرکی (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای با استفاده از تحلیل عامل اکتشافی، موانع فراروی کسب‌وکارهای زنان روستایی را مورد بررسی قرار دادند. نتایج مطالعه آن‌ها نشان داد که موانع اقتصادی، حمایتی و مدیریتی مهم‌ترین موانع کسب‌وکار زنان روستایی در منطقه مورد مطالعه بوده است. گلستانی خواه و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی به شناسایی و رتبه‌بندی موانع کارآفرینی درون‌سازمانی پرداختند، نتایج مطالعه آن‌ها نشان داد که موانع زمینه‌ای و اقتصادی؛ موانع ساختاری، سیستم حقوق و دستمزد و مانع رفتاری و انگیزش، از جمله مهم‌ترین موانع کارآفرینی می‌باشند.

۲۰۳

در سایر کشورها نیز محققانی چون کاراسی^۱ (۲۰۱۸) چالش‌های زنان روستایی کارآفرین در منطقه آفریقا از دیدگاه جنسیتی مورد بررسی قرار داد. نتایج مطالعه وی نشان داد که نگرش زنان نسبت به نقش‌های جنسیتی خود و نحوه اجتماعی شدن آن‌ها، فرصت‌های نابرابر برای مردان و زنان در دسترسی به منابع دولتی مانند آموزش و امور مالی چالش‌های مهم پیش‌روی زنان روستایی هستند.

صالح و مانجیناژ^۲ (۲۰۲۰) در پژوهشی موانع ساختاری و تاریخی پیش‌روی کارآفرینان را مورد بررسی قرار دادند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد چالش‌های سیاستی، قانونی، عدم مدیریت و شیوه‌های صحیح مدیریتی مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی کارآفرینان هستند. قوسه^۳ و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهشی با روش کیفی در کشور عمان چالش‌ها و فرصت‌های کارآفرینی زنان روستایی را مورد واکاوی و بررسی قرار دادند. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که سرمایه‌گذاری‌های تجاری، ویژگی‌های شخصیتی، خانوادگی، آموزشی، اجتماعی- فرهنگی، امکانات، موانع حقوقی، مالی و

1- Karasi

2- Saleh and Manjunath

3- Ghouse

اقتصادی، سازمانی و جغرافیایی موانع پیش‌روی زنان روستایی کارآفرین هستند. کمال و شارما^۱ (۲۰۲۳) در مطالعه‌ای به‌صورت مروری چالش‌های مجدد پیش‌روی کارآفرینی زنان روستایی در هند را مورد بررسی قرار دادند. نتایج مطالعه آن‌ها نشان داد که برای پیشبرد حقوق زنان، موانع اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، فشار تعارض نقش‌های خانوادگی و تولیدی، عدم حمایت خانواده به‌ویژه برای افراد متاهل وجود دارد که مانع توسعه کارآفرینی زنان روستایی می‌شوند. در مجموع می‌توان بیان نمود اشتراک این تحقیقات در تأکید بر مشکلات اقتصادی و مالی و فرهنگی بوده است. مرور مطالعات گذشته در خصوص چالش‌های مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های حاصل از کارآفرینی کشاورزی در ایران نشان داد در مورد زنان روستایی شهرستان خرم‌آباد و استان لرستان صورت نگرفته است.

۳- چارچوب مفهومی پژوهش

برای درک نقش کارآفرینان در توسعه اقتصادی، درک مفهوم کارآفرینی مهم است. شومپتر^۲ در سال ۱۹۲۸ تعریف کارآفرینی را به‌صورت زیر مطرح کرد: «عصاره کارآفرینی در درک و بهره‌برداری از فرصت‌هاست». به گفته کول^۳ (۲۰۱۳)، کارآفرینی فعالیت هدفمند یک فرد یا گروهی از افراد وابسته است که برای تولید، توزیع کالاها و خدمات اقتصادی، برای ایجاد، حفظ و تجمیع سود انجام می‌شود.

طبق تعریف ساکسنا^۴ (۲۰۱۲)، کارآفرینی روستایی اصطلاحی است که بیانگر کارآفرینی است که در مناطق روستایی ظهور می‌کند. به این معنی که کارآفرینی روستایی اساساً تفاوتی با کارآفرینی در شهر ندارد، جز اینکه باید آن را در فضای روستا تصور نمود. در تعریف دی‌ویتا^۵ و همکاران (۲۰۱۴) کارآفرینی روستایی شکل خاصی از انتقال فناوری به مناطق روستایی است و زمانی رخ می‌دهد که ساکنان جوامع روستایی تصمیم به تجاری‌سازی و استفاده از فناوری تولیدشده در مناطق روستایی دارند. کوشنیروویچ^۶ و همکاران (۲۰۱۷) نیز استدلال کردند که کارآفرینی روستایی وابسته به منابع طبیعی، پتانسیل‌های محلی و جامعه بومی روستایی است و استقرار آن در جوامع محلی، وابسته به این عوامل می‌باشد.

1- Komal and Sharma

2-Schumpeter

3- Cole

4- Saxena

5- De Vita

6- Kushnirovich

یکی از گونه‌های مهم کارآفرینی روستایی، کارآفرینی کشاورزی است. در واقع کارآفرینی کشاورزی (کارآفرینی مزرعه) شکلی از کارآفرینی روستایی است که فعالیت‌های کارآفرینی را با فعالیت در مزرعه، مناظر مزارع و فرایندهای کشاورزی توصیف می‌کند (طولابی نژاد و همکاران، ۱۳۹۹: ۶۰). در واقع کارآفرینی کشاورزی نوعی از کارآفرینی است که با تولید محصولات مختلف کشاورزی، بازاریابی و فروش محصولات کشاورزی همچنین نهاده‌های کشاورزی مورد استفاده در تولید مزرعه، به عنوان مثال بذر، کود و کلا بخش کشاورزی مرتبط است (Dias et al, 2019: 127). یا بر اساس تعریف لانس و همکران (۲۰۲۰) شناسایی، ارزیابی و پیگیری فرصت‌های کارآفرینی در بخش کشاورزی را کارآفرینی کشاورزی می‌گویند (Lans et al, 2020: 44).

کارآفرینی کشاورزی، بیشتر به محصولاتی مربوط است که به‌طور مستقیم از اراضی کشاورزان به دست می‌آید و شامل ایجاد در مزرعه گردشگری، کمپ، منزل کشاورز، بازدیدهای آموزشی، صرف وعده‌های غذایی محلی، فعالیت‌های تفریحی، آشنایی با زندگی و فعالیت کشاورزان و فروش محصولات مزرعه و صنایع دستی است (Oriade and Robinson, 2017: 52). از نظر شانتر^۱ و همکاران (۲۰۱۸) کارآفرینان کشاورزی کسانی هستند که با استفاده از فعالیت‌های کشاورزی و به‌طور فعال به دنبال بازارهای جدید، تولید محصولات یا خدمات جدید و کاوش در روش‌های جدید کسب‌وکار هستند. این کارآفرینان کسانی هستند که با استفاده از بخش کشاورزی یک کسب‌وکار را شروع و توسعه می‌دهند و سپس آن کسب‌وکار را می‌فروشند. ویور و فنل^۲ (۱۹۹۷: ۳۵۷)، گردشگری کشاورزی را «بناگاه‌های روستایی که هم یک محیط کار در مزرعه و هم یک مؤلفه گردشگری تجاری را در برمی‌گیرند» تعریف می‌کنند. از نظر آن‌ها فعالیت‌هایی که در گردشگری کشاورزی قرار می‌گیرند، متنوع هستند و اصطلاحات متفاوتی برای توصیف فعالیت‌ها در این نوع گردشگری وجود دارد، اما در اصل شامل موارد زیر است:

- بازدید از مزارع کشاورزی؛
- احداث مغازه‌ها در مزرعه؛
- ایجاد مزارع و جاذبه برای کودکان؛
- ایجاد محل اقامت در مزرعه و زمین‌های کشاورزی؛
- فراهم آوردن امکان آشنایی با فعالیت و کار کشاورزی و گذراندن اوقات فراغت.

1- Shantz

2- Weaver and Fennell

در کارآفرینی کشاورزی زمین و مالکیت بر زمین، در مرکز روابط بین مردم بومی روستایی و توسعه آن‌ها قرار دارد (Olowo, 2022: 372).

زمین پایه اصلی سیستم اقتصادی و اجتماعی و فعالیت‌های کارآفرینی کشاورزی به شمار می‌رود و بزرگ‌ترین منبع اشتغال آن‌ها معرفی شده است (Altman, 2004: 515). توسعه فعالیت‌های کارآفرینی کشاورزی همانند کارآفرینی مزرعه، کارآفرینی غذا و کمپ‌های گردشگری کشاورزی و غیره همگی وابسته به مالکیت زمین است (Green and Dougherty, 2008: 149). از منظر توسعه پایدار، توسعه کشاورزی، توسعه کارآفرینی کشاورزی، توسعه اقتصادی، وجهه اجتماعی و همه وابسته به زمین و حفاظ از زمین و منابع زمینی است (Santini et al, 2014: 25).

کارآفرینی کشاورزی علاوه بر اینکه می‌تواند زمینه‌ای برای تأمین معیشت روستاییان و زنان روستایی به وجود آورد؛ مزایایی از جمله توسعه کارآفرینی، ایجاد کسب‌وکار از طریق پرورش انواع حیوانات و کشت محصولات کشاورزی برای مناطق روستایی را نیز به همراه آورد. از نظر اوری‌آده و رایبسون^۱ (۲۰۱۷)، کارآفرینی کشاورزی ضمن ایجاد فرآیند معمول کشاورزی به‌عنوان ابزاری برای توسعه روستایی، محصولات مختلفی را نیز در مجموعه‌های گردشگری می‌تواند تولید کند. به‌طوری‌که به تنوع در نوع تولیدات کشاورزی منجر شود.

از جمله محصولاتی که در کارآفرینی کشاورزی تولید می‌شود، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: پرورش زنبور (تولید عسل)؛ کشت درخت به‌منظور فروش چوب (مانند کاشت درخت سرو)؛ تهیه لبنیات (مانند شیر، پنیر و ماست)؛ و پرورش حیوانات با هدف تهیه گوشت و پشم. کارآفرینی کشاورزی از جمله رهیافت‌های اصلی است برای بهبود زندگی روستایی و به‌خصوص زنان روستایی که بیشتر وقت خود را در مزرعه‌ها و زمین‌های کشاورزی سپری می‌کنند (Gao and Wu, 2017: 223).

توسعه کارآفرینی کشاورزی عاملی برای حذف چالش‌های اقتصادی بین زنان و مردان معرفی شده که در بعد اجتماعی به‌عنوان یک ابزار برای حفاظت و بازسازی جامعه زنان روستایی و فرهنگ روستایی عمل می‌کند (Honey, 2008: 115)؛ در حالی است که مشارکت و نقش‌آفرینی زنان در اجتماع امری بدیهی و ضروری است و بحث از حضور بدون تداخل و تراحم زنان روستایی با اصول، ارزش‌ها و نقش‌های جنسیتی آن‌ها، دغدغه همیشگی متفکران و سیاست‌گذاران در جوامع مختلف است (منصوری و همکاران، ۱۴۰۰: ۷).

کارآفرینی کشاورزی علیرغم فواید و اثرات زیادی که بر توانمندی و افزایش کیفیت زندگی زنان روستایی دارد، ولی زنان روستایی برای ایجاد کارآفرینی و مشارکت در فعالیت‌های کارآفرینی کشاورزی با موانع و چالش‌های مختلفی روبرو هستند. به‌عنوان مثال صالح و مانجیناز^۱ (۲۰۲۰) اضافه می‌کند که عدم مدیریت و شیوه‌های صحیح مدیریتی توسط زنان روستایی مهم‌ترین چالش پیش‌روی زنان هستند. لخانیا^۲ (۲۰۱۵) نشان داد که عدم استفاده از ابزارهای بازاریابی به دلیل کمبود دانش و منابع از جمله سرمایه انسانی و حمایت مالی از موانع مهم در توسعه و رشد کسب‌وکارهای زنان روستایی هستند. لخانیا و میسون^۳ (۲۰۱۴) کمبود منابع و دانش کارآفرینی در بین زنان روستایی و ریسک‌پذیری پایین آنان مهم‌ترین چالش در توسعه کسب‌وکار کشاورزی است. گوئررو^۴ و همکاران (۲۰۲۰)، عدم دسترسی به منابع مالی و بازارها، کمبود مهارت و بوروکراسی اداری ناکارآمد در بین زنان را به‌عنوان چالش‌های کارآفرینی کشاورزی معرفی کردند. وین و لاین^۵ (۲۰۰۳) هم نشان دادند که کسب‌وکارهای کوچک کشاورزی با مشکلات زیادی روبرو هستند. این موارد شامل مشکلات نهادی، حقوقی، مدیریت مالی، زیرساخت‌های فیزیکی، نظارت، آموزش و انتقال فناوری است. این مشکلات ناشی از کمبود دانش و عدم درک عوامل تسهیل‌کننده‌ای است که بر رشد و بقای کارآفرینی در مناطق روستایی تأثیر می‌گذارند و عدم دسترسی به این عوامل، کارآفرینان روستایی را در یک محیط آشفته روستایی با عدم توسعه کسب‌وکارها در مناطق روستایی مواجه سازد.

۲۰۷

۴- روش پژوهش

تحقیق حاضر با اتخاذ رویکرد کیفی و با روش مصاحبه انجام شده و داده‌های کیفی با بهره‌گیری از تحلیل محتوا تحلیل و بررسی شده است. از نظر چگونگی گردآوری داده‌های موردنیاز، جزء پژوهش‌های اکتشافی است. روش تحقیق اکتشافی دربرگیرنده گردآوری، تحلیل و تفسیر داده‌های کیفی در یک مطالعه واحد یا در مجموعه مطالعاتی است که یک پدیده اساسی را مورد مطالعه و تحقیق قرار می‌دهد. ابزار گردآوری اطلاعات و داده‌ها، مصاحبه ساختاریافته بوده است. جامعه آماری شامل زنان کارآفرین روستایی در رسته کارآفرینی کشاورزی در شهرستان خرم‌آباد می‌باشد.

- 1- Saleh and Manjunath
- 2- Lekhanya
- 3- Lekhanya and Mason
- 4- Guerrero
- 5- Wynne and Lyne

به صورت نمونه گیری هدفمند و با اشباع نظری ۱۵ کارآفرین زن روستایی مرتبط با فعالیت های کشاورزی در شهرستان خرم آباد برای مصاحبه ها انتخاب شد. برای انجام این مصاحبه یک فرم مصاحبه کیفی با سؤالات باز و کلی طراحی و در اختیار کارآفرینان زن روستایی گذاشته شد. طراحی سؤالات براساس منابع و آثار موجود و همفکری و نظرات چند کارشناس تهیه شد. بعد از گردآوری اطلاعات مورد نظر از طریق مصاحبه، جهت تجزیه و تحلیل داده ها و اطلاعات، از تحلیل محتوای کیفی و استفاده از کدگذاری متن مصاحبه ها با نرم افزار مکس کیودا استفاده شد. برای این منظور بعد از جمع آوری اطلاعات، به صورت کدگذاری باز، محوری و انتخابی، محتوای مصاحبه ها کدگذاری گردید و چالش های مشارکت زنان روستایی در کارآفرینی کشاورزی شناسایی شد.

۵- یافته های پژوهش

۵-۱- یافته های توصیفی

در ابتدا یافته های توصیفی مرتبط با ویژگی های فردی و زمینه ای مشارکت کنندگان در مصاحبه ها شامل ۱۵ زن کارآفرین در شهرستان خرم آباد ارائه می شود. همان طور که در جدول مشخص است از ۱۵ نفر کارآفرین زن مشارکت کننده ۶/۷ درصد مجرد و ۹۳/۳ درصد متأهل بوده اند. از نظر گروه های سنی بیشترین فراوانی گروه های سنی مربوط به گروه سنی ۳۰ تا ۳۹ سال هست که ۴۰ درصد کل مشارکت کنندگان مربوط به این گروه سنی می باشند. کمترین فراوانی و درصد، گروه سنی ۵۰ سال به بالا سال می باشد (با ۱۳ درصد). بررسی وضعیت تحصیلات نشان داد که ۴۷ درصد مشارکت کنندگان دارای مدرک لیسانس می باشند. کمترین درصد نیز متعلق به مدرک دکترا بوده است. از نظر سابقه ایجاد کارآفرینی ۴۰ درصد کمتر از سه سال سابقه کار داشته اند، ۳۳ درصد بین ۳ تا ۷ سال سابقه کار، ۲۰ درصد ۷ تا ۱۰ سال سابقه کار داشته اند و تنها ۷ درصد بالاتر از ۱۰ سال سابقه کار داشته اند.

جدول (۱): ویژگی‌های فردی و زمینه‌ای مشارکت‌کنندگان

سن				وضعیت تأهل		
۵۰ به بالا	۴۰ تا ۴۹ سال	۳۰ تا ۳۹ سال	۲۰ تا ۲۹ سال	متاهل	مجرد	
۲	۴	۶	۳	۱۴	۱	تعداد
۱۳	۲۶/۷	۴۰	۲۰	۹۳/۳	۶/۷	درصد
میزان تحصیلات مشارکت‌کنندگان						
فوق لیسانس		لیسانس		دیپلم و یا زیر دیپلم		
۳		۷		۵		تعداد
۲۰		۴۷		۳۳		درصد
وضعیت و سابقه ایجاد کسب‌وکار						
۱۰ سال به بالا			۷ تا ۱۰ سال	۳ تا ۷ سال	کمتر از ۳ سال	
۱			۳	۵	۶	تعداد
۷			۲۰	۳۳	۴۰	درصد

۲۰۹

۵-۲- چالش‌های مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کارآفرینی کشاورزی

کدگذاری باز در این مرحله به‌عنوان بخشی از فرایند تحلیل داده‌هاست که به خرد کردن، مقایسه‌سازی، نام‌گذاری، مفهوم‌پردازی و مقوله‌بندی داده‌ها می‌پردازد. در کدگذاری باز ابتدا با استفاده از پاسخ‌های باز، کدهای مفهومی استخراج می‌شود و کدهای اولیه مشابه در یک دسته طبقه‌بندی می‌شوند. در کدگذاری باز مصاحبه‌ها، ۴۲ مفهوم کلی شناسایی شد.

در کدگذاری محوری نیز فرآیند ربط دهی مقوله‌ها به زیر مقوله‌ها و پیوند دادن مقوله‌ها در سطح ویژگی‌ها و ابعاد انجام شده است. در کدگذاری محوری، محققان تلاش نمودند مفاهیم یافته شده در کدگذاری باز بر اساس اشتراکات و سازگاری معنایی در کنار هم قرار گیرند و دسته‌بندی جدیدی ارائه شود که مفاهیم به‌صورت کلی‌تر معین شوند. در کدگذاری محوری ۲۲ مقوله شناسایی شدند و در مرحله کدگذاری انتخابی ۴ مضمون اصلی به‌دست‌آمده از مراحل قبلی شناسایی شد.

در جدول (۲) ترتیب چالش‌های مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کارآفرینی کشاورزی در شهرستان خرم‌آباد با استفاده از سه نوع کدگذاری فوق ارائه شده است.

جدول (۲): چالش‌های کارآفرینان زن روستایی

درصد	شماره و کد مشارکت کننده	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
۱/۴۰	کارآفرین شماره ۵	بهره‌کشی از زنان در عرصه کار و فعالیت	بهره‌کشی از زنان روستایی	چالش اقتصادی/ مالی
۱/۴۱	کارآفرین شماره ۱	استثمار توانمندی‌های زنان در عرصه کار و کارآفرینی		
۲/۲۷	کارآفرین شماره ۷	عدم توان مالی مناسب زنان در مقایسه با مردان روستایی	نا توانایی مالی زنان روستایی	
۲/۵۵	کارآفرین شماره ۱۵	سطح پایین وضعیت مالی زنان روستایی و عدم استقلال مالی آنها		
۰/۹۴	کارآفرین شماره ۹	نابرابری‌ها دستمزد زنان نسبت به مردان در مناطق روستایی و مدیریت مالی مردان در روستایی	نابرابری دستمزد زنان روستایی	
۰/۶۷	کارآفرین شماره ۶	کم بودن سطح حقوق و دستمزد زنان روستایی در مقایسه با مردان		
۱/۱۷	کارآفرین شماره ۱۲	کمبود سرمایه اولیه زنان برای شروع کسب و کار و وابسته بودن زنان روستایی به همسران و خانواده	سرمایه اولیه کم زنان	
۱/۳	کارآفرین شماره ۲	کمبود سرمایه زنان برای کارآفرینی و شروع کسب و کارهای فردی		
۰/۹۵	کارآفرین شماره ۳	سرمایه کم زنان روستایی در مقایسه با مردان روستایی و وابسته بودن زنان به خانواده		

درصد	شماره و کد مشارکت کننده	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
۲/۱۰	کارآفرین شماره ۱۳	پایین بودن میزان مالکیت و دارایی زنان روستایی و سهم ارث کم زنان از سهم ارث	مالکیت و پس انداز پایین زنان	چالش اقتصادی / مالی
۰/۸۲	کارآفرین شماره ۷	پایین بودن میزان پس انداز زنان روستایی		
۱/۳۵	کارآفرین شماره ۴	ارتباط کم کارآفرینان زن با کارآفرینان دیگر جامعه و محدود بودن زنان روستایی	نبود شبکه و ارتباط	
۲/۷۹	کارآفرین شماره ۷	نبود شبکه سازی و ارتباط با دیگران و کارآفرینان دیگر		
۱/۷۹	کارآفرین شماره ۱۴	عدم استفاده از تجارب سایر کارآفرینان زن توسط زنان روستایی		
۲/۱۷	کارآفرین شماره ۵	نگاه مردان و جامعه به کارآفرینی زنان و عدم استقبال مردان روستایی نسبت به کار خارج از منزل زنان روستایی		
۱/۶۳	کارآفرین شماره ۱۰	نظر خانواده در مورد کار کردن زنان و ایجاد کسب و کار و عدم آزادی تصمیم گیری زنان روستایی		
۲/۳۰	کارآفرین شماره ۶	تفاوت بین زن و مرد در راه انداز کسب و کار	لحاظ تفاوت جنسیتی در راه اندازی کسب و کار	

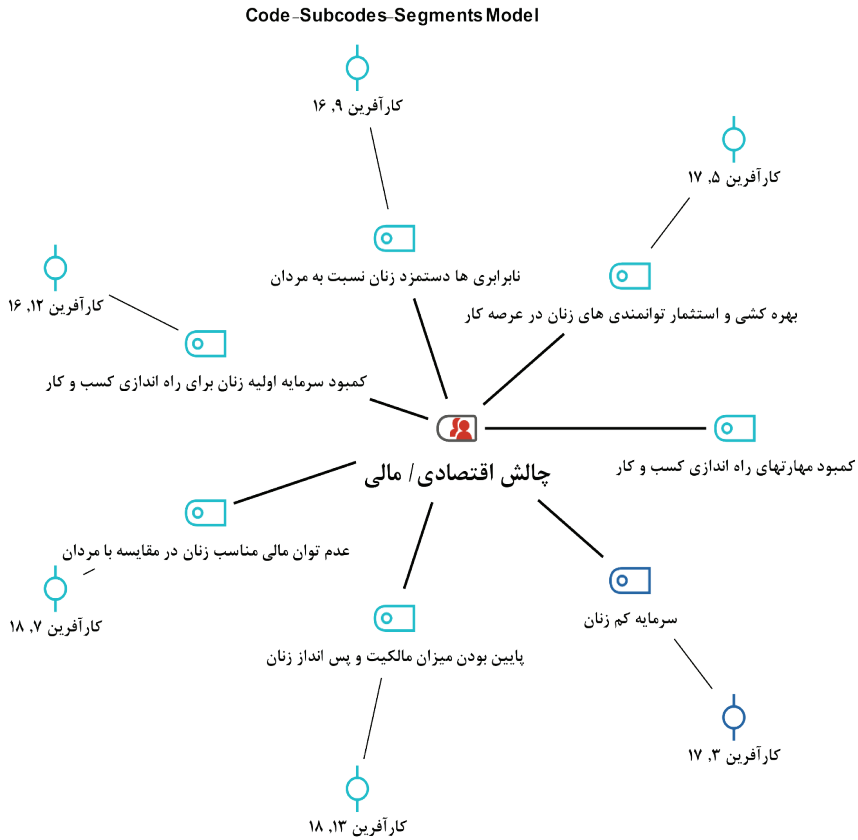
درصد	شماره و کد مشارکت کننده	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
۲/۳۷	کارآفرین شماره ۷	عدم مشارکت دادن زنان در امور اجتماعی روستاها و مردسالار بودن خانواده‌های روستایی	عدم مشارکت	فرهنگی - اجتماعی
۲/۰۱	کارآفرین شماره ۱۰	عدم مشارکت دادن زنان در امور اقتصادی روستاها		
۱/۸۵	کارآفرین شماره ۷	فرهنگ موجود در جامعه و دید نامناسب نسبت به کارآفرینی زنان	فرهنگ ضعیف جامعه	
۱/۵۴	کارآفرین شماره ۹	عدم حمایت جامعه از کارآفرینان زن روستایی		
۱/۸۵	کارآفرین شماره ۸	وضعیت نامناسب حمایت جامعه از کارآفرینی زنان	عدم حمایت جامعه	
۱/۵۰	کارآفرین شماره ۱۱	بی تفاوتی جامعه نسبت به زنان کارآفرین روستایی		
۱/۱۶	کارآفرین شماره ۱۵	میزان ریسک‌پذیری کم زنان روستایی و ترس آنها برای انجام کار جدید	ریسک‌پذیری کم	چالش شخصی - روان‌شناختی
۱/۱۶	کارآفرین شماره ۱۵	بی‌انگیزگی و نبود انگیزه کافی در بین زنان روستایی برای راه‌اندازی شغل جدید	نبود انگیزه	
۲/۳۳	کارآفرین شماره ۴	اعتماد به نفس پایین زنان روستایی برای ایجاد کسب و کار	اعتماد به نفس پایین	
۱/۹۶	کارآفرین شماره ۷	عدم خودباوری زنان روستایی و عدم اعتماد به نفس آنها		

کد گذاری انتخابی	کد گذاری محوری	کد گذاری باز	شماره و کد مشارکت کننده	درصد	
چالش شخصی - روان شناختی	سطح سواد و آموزش کم	سطح سواد کم تر زنان به خصوص زنان روستایی منطقه برای ایجاد کسب و کار	کارآفرین شماره ۵	۲/۰۷	
		سطح آموزش کم زنان روستایی	کارآفرین شماره ۱۳	۱/۵۶	
	امکانات کم خانواده	امکانات خانواده در جهت کمک به راه اندازی کسب و کار جدید زنان	کارآفرین شماره ۵	۰/۸۴	
		وضعیت مالی خانواده برای کمک به کارآفرینی زنان	کارآفرین شماره ۶	۱/۸۲	
	عدم آزادی عمل	عدم آزادی عمل زنان برای راه اندازی کسب و کار جدید و وابسته بودن	عدم آزادی عمل زنان نسبت به سایر زنان (شهری)	کارآفرین شماره ۷	۲/۵۵
			عدم آزادی عمل زنان برای راه اندازی کسب و کار جدید و وابسته بودن	کارآفرین شماره ۸	۱/۳۲
چالش ساختاری - نهادی	عدم انتقال دانش	عدم استفاده از تجارب کارآفرینان موفق زن برای سایر زنان مشتاق	کارآفرین شماره ۱	۰/۸۱	
		عدم دعوت کارآفرینان موفق زن و عدم انتقال دانش کارآفرینانه	کارآفرین شماره ۱۰	۲/۱۶	
	عدم حمایت دولت	عدم حمایت دولت از کارآفرینان زن روستایی	کارآفرین شماره ۲	۲/۰۳	
		عدم فراهم کردن پیش نیازهای کارآفرینی زنان روستایی توسط دولت	کارآفرین شماره ۶	۱/۴۰	

درصد	شماره و کد مشارکت کننده	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری انتخابی
۱/۴۳	کارآفرین شماره ۱۲	سطح آموزش پایین و عدم برگزاری کلاس‌های آموزشی کارآفرینی	مهارت‌آموزی و آموزش کم	چالش ساختاری- نهادی
۲/۲۱	کارآفرین شماره ۶	عدم برگزاری برنامه‌های مهارت‌آموزی در روستاها برای زنان		
۱/۷۹	کارآفرین شماره ۱۲	نبود انجمن‌های کارآفرینی زنان روستایی	نبود انجمن و سازمان تخصصی	
۱/۴۱	کارآفرین شماره ۱۴	نبود سازمان‌هایی برای دادن آگاهی در زمینه نوع تولیدات به کارآفرینان		
۰/۷۲	کارآفرین شماره ۱۵	عدم اطلاع‌رسانی به زنان روستایی از فواید کارآفرینی توسط دولت و سازمان‌های خصوصی	اطلاع‌رسانی ضعیف	

۵-۲-۱- چالش‌های اقتصادی / مالی

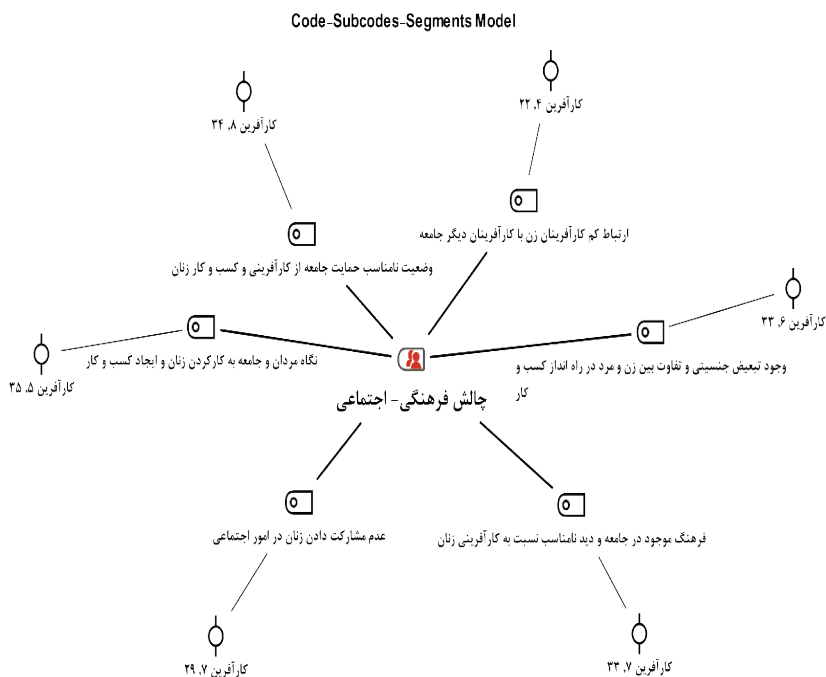
چالش‌های اقتصادی / مالی شامل ۵ چالش اساسی است. بررسی چالش‌های اقتصادی مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کارآفرینی کشاورزی نشان داد که بهره‌کشی از زنان در عرصه کار، عدم توان مالی مناسب زنان در مقایسه با مردان، نابرابری دستمزد زنان نسبت به مردان، کمبود سرمایه اولیه زنان برای شروع کسب‌وکار و پایین بودن میزان مالکیت و دارایی زنان و پایین بودن میزان پس‌انداز زنان روستایی منطقه مورد مطالعه، مهم‌ترین چالش‌های اقتصادی پیش‌روی کارآفرینان زن روستایی در زمینه مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کارآفرینی کشاورزی در شهرستان خرم‌آباد لرستان می‌باشد.

شکل ۳- چالش‌های اقتصادی مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کارآفرینی کشاورزی

۵-۲-۲- چالش‌های اجتماعی / فرهنگی

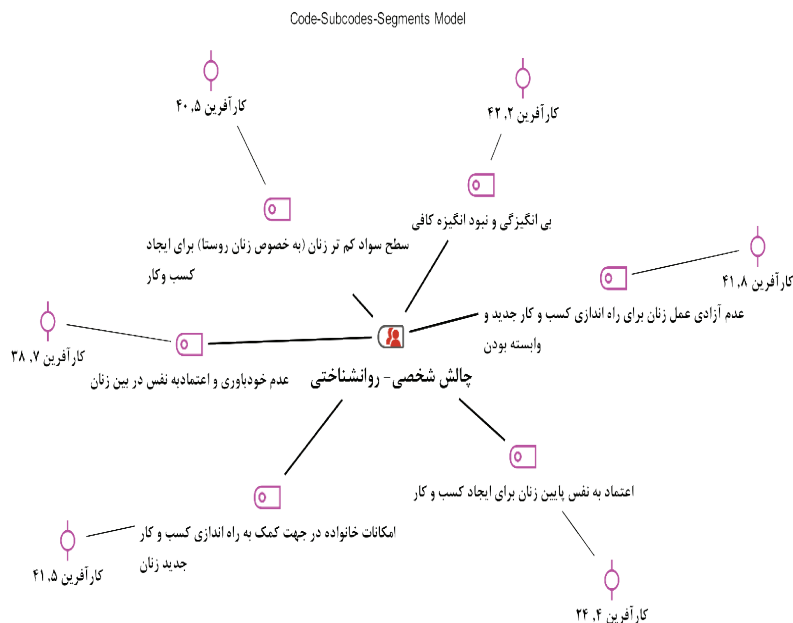
شناسایی چالش‌های اجتماعی / فرهنگی کارآفرینان زن روستایی در زمینه مشارکت زنان روستایی به شناسایی ۶ چالش منجر شد. بررسی چالش‌های اجتماعی / فرهنگی نشان داد که ارتباط کم کارآفرینان زن با کارآفرینان دیگر جامعه، نگاه مردان و جامعه به کارآفرینی زنان، وجود تفاوت بین زن و مرد در راه‌اندازی کسب‌وکار، عدم مشارکت دادن زنان در امور اجتماعی، فرهنگ موجود در جامعه و دید نامناسب نسبت به کارآفرینی زنان و عدم حمایت جامعه از کارآفرینان زن مهم‌ترین چالش‌های اجتماعی / فرهنگی مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان خرم‌آباد می‌باشند.

شکل ۴- چالش‌های اجتماعی / فرهنگی مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کارآفرینی کشاورزی

۵-۲-۳- چالش‌های شخصی- روان‌شناختی

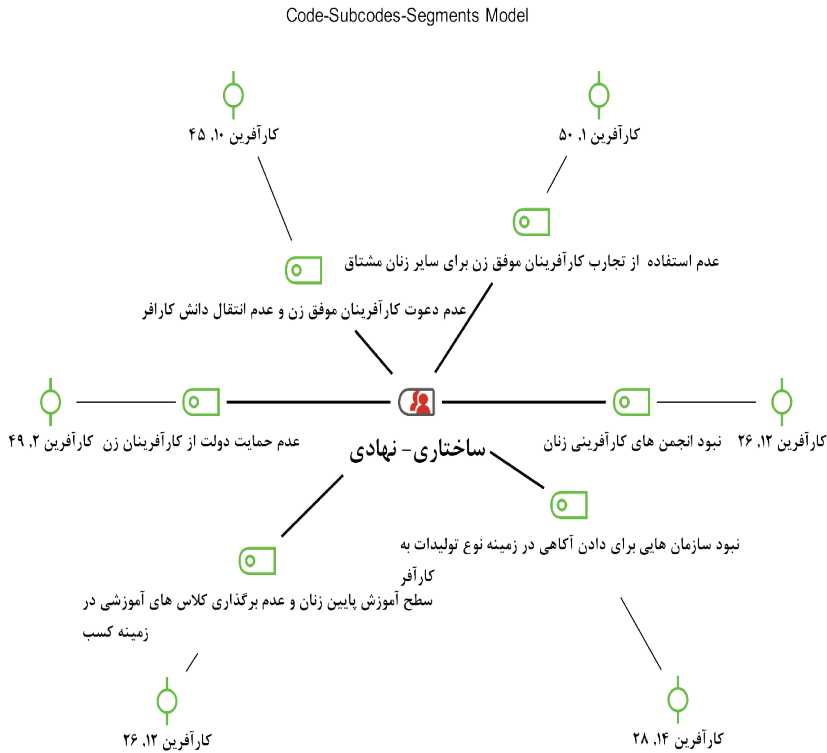
مقولات شناسایی شده در چالش‌های شخصی- روان‌شناختی نشان داد که میزان پایین ریسک‌پذیری برای انجام کار جدید، بی‌انگیزگی و نبود انگیزه کافی، اعتماد به نفس پایین زنان برای ایجاد کسب‌وکار، سطح سواد کم‌تر زنان (به‌خصوص زنان روستا) برای ایجاد کسب‌وکار، کمبود امکانات خانواده در جهت کمک به راه‌اندازی کسب‌وکار جدید زنان و عدم آزادی عمل زنان برای راه‌اندازی کسب‌وکار جدید و وابسته بودن آنان، مهم‌ترین چالش‌های شخصی- روان‌شناختی مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان خرم‌آباد می‌باشند.

شکل ۵- چالش‌های شخصی - روان‌شناختی مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کارآفرینی کشاورزی

۵-۲-۴- چالش‌های ساختاری - نهادی

چالش‌های ساختاری - نهادی نشان داد که عدم دعوت کارآفرینان موفق زن و عدم انتقال دانش کارآفرینانه، عدم حمایت دولت از کارآفرینان زن، سطح آموزش پایین و عدم برگزاری کلاس‌های آموزشی کارآفرینی، نبود سازمان‌ها و انجمن‌های کارآفرینی زنان و عدم اطلاع‌رسانی از فواید کارآفرینی توسط دولت و سازمان‌های خصوصی، مهم‌ترین چالش‌های ساختاری - نهادی مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان خرم‌آباد می‌باشند.

شکل ۶- چالش های ساختاری- نهادی مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کارآفرینی کشاورزی

نتیجه گیری و پیشنهادات

با توجه به اثرات نسبتاً سودمند کارآفرینی، جذب کارآفرینان یکی از اصلی ترین راهکارهای توانمندسازی و بهبود کیفیت زندگی زنان روستایی است. به طوری که بسیاری از محققان نیز بر اهمیت توسعه کارآفرینی به عنوان عاملی جهت رفع فقر و محرومیت زنان یاد کرده اند. به همین خاطر بر توسعه کارآفرینی زنان تأکید شده است. با این حال زنان و به خصوص زنان روستایی که جز اقشار زحمت کش جامعه هستند و نیمی از جمعیت جامعه روستایی را تشکیل می دهند، برای مشارکت در فعالیتهای کارآفرینی با چالش های زیادی روبرو هستند. در مناطق روستایی شهرستان خرم آباد استان لرستان، کارآفرینی کشاورزی زنان جهت توانمندی اقتصادی و بهبود کیفیت زندگی آنها ضروری است. توسعه و جذب کارآفرینان زن روستایی و گسترش حوزه فعالیت کارآفرینان زن می تواند به عنوان یکی از اصلی ترین راهکارهای توسعه روستایی و راهکار برون رفت زنان از مشکلات اقتصادی آنها باشد. همچنین کارآفرینی زنان روستایی موجب پایداری اقتصاد

محلی در روستا می‌شود و کیفیت زندگی روستاییان را بهبود می‌بخشد. باین حال کارآفرینان زن روستایی با چالش‌هایی مواجه هستند که برای رفع آنها شناسایی آنها ضروری است.

چالش‌های مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای کارآفرینی کشاورزی در استان لرستان شامل ۴ چالش کلی اقتصادی/ مالی، فرهنگی- اجتماعی، شخصی- روان‌شناختی و چالش‌های ساختاری- نهادی می‌باشند. به طوری که نتایج جزئی‌تر نشان داد که زنان روستایی کارآفرین در شهرستان خرم‌آباد همواره برای ایجاد و توسعه کسب و کارهای خود با کمبود سرمایه اولیه روبرو هستند. به این خاطر که عدم توان مالی مناسب زنان در مقایسه با مردان و کم بودن دستمزد زنان روستایی سبب شده است که زنان روستایی برای ایجاد کارآفرینی کشاورزی و در مرحله ایجاد کسب و کار همواره با چالش‌هایی چون کمبود سرمایه اولیه مواجه شوند. همین امر سبب شده که این زنان کارآفرین با چالش‌های مالی و به خصوص کمبود سرمایه اولیه روبرو شوند. در جوامع روستایی شهرستان خرم‌آباد به دلیل ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی موجود در منطقه و معمولاً نگاه مردان و جامعه به کارآفرینی زنان، عدم مشارکت دادن زنان در امور اجتماعی، فرهنگ موجود در جامعه و دید نامناسب نسبت به کارآفرینی زنان باعث شده که ارتباط کارآفرینان زن با کارآفرینان دیگر جامعه کم‌تر باشد و همین امر سبب پایین بودن مشارکت زنان در فعالیتهای کارآفرینی شود و به عنوان یک چالش اجتماعی و فرهنگی در فعالیتهای کارآفرینی کشاورزی نمایان شده است. در مناطق روستایی شهرستان خرم‌آباد عدم حمایت مالی خانواده، سطح سواد کم زنان روستایی سبب شده که انگیزه زنان برای مشارکت در فعالیتهای کارآفرینی کم شود و همین امر سبب به وجود آمدن چالش‌های فردی و روانی برای زنان روستایی شده است. این امر به نوبه خود باعث کاهش انگیزه برای توجه به فعالیتهای کارآفرینی کشاورزی در بین زنان روستایی شده است. با این حال برخی زنان با انگیزه و با توانایی بالا بر این چالش غلبه نموده و هم‌اکنون به عنوان کارآفرین موفق زن خود را معرفی کرده‌اند. در کنار چالش‌های ذکر شده در روستاهای مورد مطالعه برخی چالش‌های ساختاری و نهادی همچون نبود شبکه سازی و ارتباط با کارآفرینان دیگر، عدم برگزاری کلاس‌های آموزشی و غیره در منطقه سبب شده که بسیاری از زنان روستایی در منطقه آشناس چندانی با فعالیتهای کارآفرینی کشاورزی نداشته باشند. همین امر در صورتی که محقق شود می‌تواند علاوه بر رفع چالش‌های پیش‌روی ذکر شده، می‌تواند سبب رونق و توسعه کارآفرینی کشاورزی در بین زنان روستایی شهرستان خرم‌آباد شود. همچنین بررسی

نتایج تحقیق و با توجه به وضعیت زنان روستایی در منطقه مورد مطالعه نشان دهنده این بود که پیامدهای نامطلوب نابرابری درآمد میان مردان و زنان روستایی در شهرستان خرم‌آباد استان لرستان که دچار محرومیت و فقر هستند، چنان متنوع، گسترده، تأثیرگذار بود که زندگی روزمره آن‌ها را درگیر نموده است. اما برخی زنان دارای توانایی ایجاد کارآفرینی، توانمندی و استقلال مالی خود را تا حدودی تقویت کرده‌اند و با کارآفرینی کشاورزی به صورت‌های مختلف شامل ایجاد کمپ‌های بوم‌گردی کشاورزی، کسب‌وکارهای کارآفرینی بومی روستایی، پرورش آبزیان و حیوانات مختلف بومی در این منطقه، سعی در توسعه و محرومیت زدایی داشته‌اند. باین حال هنوز زنان روستایی این منطقه هم در زمینه ایجاد کسب‌وکارهای کشاورزی و هم ایجاد کارآفرینی کشاورزی با چالش‌هایی روبرو هستند که مانع افزایش توانمندی‌ها و مهارت‌های زنان، به‌خصوص زنان روستایی و هدایت استعدادهای آنان می‌شود، بنابراین لازم است موانع افزایش توانمندی‌ها و مهارت‌های زنان روستایی رفع شود و با هدایت استعدادهای زنان روستایی زمینه بهره‌برداری از ظرفیت‌های این قشر از منابع محلی فراهم شود. همچنین میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های اقتصادی حاصل از کارآفرینی کشاورزی در سطح پایینی است که این امر به‌نوبه خود می‌تواند زنان روستایی را از فواید توسعه کارآفرینی محروم نماید.

یافته‌های این پژوهش در زمینه چالش‌های مالی و اقتصادی با نتایج مطالعه علی‌خانی دادوکلایی (۱۳۹۳)، رحمانیان کوشکی و همکاران (۱۳۹۶) و طباطبایی عمید و شهرکی (۱۳۹۹) همسو بوده است. در زمینه چالش‌های فرهنگی-اجتماعی با نتایج مطالعه رحمانیان کوشکی و همکاران (۱۳۹۶)، کاراسی (۲۰۱۸)، قوسه و همکاران (۲۰۲۱) و مطالعه کمال و شارما (۲۰۲۳) همسو بوده است. در زمینه چالش‌های شخصی- روان‌شناختی فقط با نتایج مطالعه علی‌خانی دادوکلایی (۱۳۹۳) همسو بوده است. مقایسه نتایج تحقیق در زمینه چالش‌های ساختاری- نهادی نشان داد که نتایج تحقیق حاضر با نتایج مطالعه گلستانی‌خواه و همکاران (۱۴۰۱) و نتایج مطالعه صالح و مانجیناز (۲۰۲۰) همسو بوده و نتایج این تحقیقات را تأیید می‌نمایند.

در رابطه با یافته‌های این پژوهش، نکات زیر توصیه و پیشنهاد می‌شود:

الف. با توجه به سنتی بودن روستاهای منطقه مورد مطالعه و نگرش منفی مردان نسبت به اشتغال زنان روستایی، تغییر نگرش جامعه روستایی کشور و به‌ویژه نسبت به توانمندی زنان در فعالیت‌های اقتصادی، می‌تواند نقش آن‌ها را در توسعه کارآفرینی افزایش داده و بر تعداد کارآفرینان زن روستایی بیفزاید؛

ب. ارائه تسهیلات مناسب مانند کاهش درصد سود بانکی، تسهیل شرایط اخذ وام کارآفرینی زنان و ایجاد صندوق کارآفرینی ویژه زنان روستایی برای تأمین منابع مالی زنان کارآفرین و رفع مشکلات سرمایه زنان روستایی یکی دیگر از عوامل توسعه کارآفرینی می‌باشد که لازم است در مباحث توسعه اشتغال و استقلال مالی زنان روستایی به آن توجه شود؛

ج. ایجاد انجمن‌های تخصصی کارآفرینی زنان روستایی برای جوانان کارآفرین، زنان کارآفرین تازه‌کار و زنان مشتاق کارآفرینی در کشور از دیگر راهکارهای بهبود وضعیت کارآفرینان زن روستایی می‌باشد؛ به‌طوری‌که رویکرد کاری این انجمن فعالیت در جهت استقرار اعتماد و همکاری بین زنان کارآفرین و زنان مشتاق کارآفرینی و همچنین آحاد جامعه روستایی باشد؛

د. تقویت مشارکت دولت، نهادها و شرکت‌های خصوصی و مردم‌نهاد برای حمایت از کارآفرینان زن روستایی و تأمین بودجه و منابع مالی موردنیاز جهت عملیاتی نمودن ایده‌ها و ابتکارات آنان که می‌تواند در راه‌اندازی کسب‌وکار، ارائه تخصص نظری، عملی و فنی و مهارت‌آموزی زنان روستایی در کارآفرینی کشاورزی موثر واقع شود.

منابع

- ◀ دادورخانی، فضیله، (۱۳۸۵). «توسعه روستایی و چالش‌های اشتغال زنان، پژوهش‌های جغرافیایی»، د ۳۸، ش ۵۵.
- ◀ رحمانیان کوشکی، مهدی، یعقوب زارعی و علیرضا استعلاجی، (۱۳۹۶). «واکاوی موانع فراروی کارآفرینی خانگی در نواحی روستایی با تأکید بر اقتصاد مقاومتی از دیدگاه دانشجویان جهادگر بسیجی به مناطق محروم (مطالعه موردی: دهستان کامفیروز، شهرستان مرودشت)»، مطالعات برنامه ریزی سکونتگاه‌های انسانی، د ۱۲، ش ۲.
- ◀ ریاحی، وحید و مهرشاد طولابی نژاد، (۱۳۹۸). «بررسی آسیب‌های جنسیتی کشاورزان خرده‌مالک نسبت به مخاطرات اقلیمی در شهرستان پلدختر»، توسعه محلی (روستایی - شهری)، د ۱۱، ش ۱.
- ◀ صادقی، خدیجه و مهرشاد طولابی نژاد، (۱۳۹۸). «بررسی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی زنان روستایی (مطالعه موردی: دهستان رشتخوار)»، اندیشه جغرافیا، د ۱۰، ش ۲۰.
- ◀ طباطبایی عمید، بیتا و محمدرضا شهرکی، (۱۳۹۹). «موانع فراروی کسب و کارهای زنان روستایی: مطالعه‌ای در حوزه آبخیز تیل آباد استان گلستان»، مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی، د ۷، ش ۳.
- ◀ علی‌پور، خالد، (۱۳۹۷). «ارزیابی موانع مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های اقتصادی (مورد: شهرستان سردشت)»، مجموعه مقالات دومین همایش ملی چشم‌انداز توسعه پایدار روستایی ایران، ۲۸ ب ۱۳۹۷، تهران، دانشگاه خوارزمی.

- ◀ علیخانی دادوکلائی، مهدی، (۱۳۹۳). «چالش‌های پیش رو زنان در کارآفرینی کشاورزی»، مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی، د ۱، ش ۴.
- ◀ علی‌نژاد، منوچهر و سیده زینب موسوی، (۱۴۰۰). «مطالعه رفتار کارآفرینانه زنان در یزد: از ساختارهای تحمیلی خوداشتغالی تا بازتعریف اجتماعی منتهی به آفرینش‌گری موقعیت»، مطالعات راهبردی زنان، د ۲۳، ش ۹۲.
- ◀ گلستانی‌خواه، زینب، معصومه تجعفری و محسن نوک‌اریزی، (۱۴۰۱). «شناسایی و رتبه‌بندی موانع کارآفرینی درون‌سازمانی»، پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، د ۱۲، ش ۲.
- ◀ یگانه، بهروز، (۱۳۹۲). «توسعه کارآفرینی و نقش آن در هزینه‌های اعتبارات فردی و گروهی کشاورزی استان زنجان»، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، د ۲، ش ۶.
- ◀ منصور، سمانه، عادل پیغامی و عاصمه قاسمی، (۱۴۰۰). تحلیل تطبیقی و انتقادی مطالعات کارآفرینی زنان: گونه‌شناسی و ارائه دلالت‌های سیاستی. مطالعات راهبردی زنان، د ۲۳، ش ۹۲.
- ◀ نجفی‌کانی، علی اکبر، مهدی حسام و حدیثه آشور، (۱۳۹۳). «سنجش وضعیت توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی (مورد مطالعه: دهستان استرآباد جنوبی در شهرستان گرگان)»، اقتصاد فضا و توسعه روستایی، د ۴، ش ۱۱.
- ◀ یزدخواستی، بهجت و وکیل احمدی، (۱۳۸۶). «بررسی وضعیت فعالیت و اشتغال زنان در ایران با تاکید بر سرشماری ۱۳۸۵»، مطالعات زنان، س ۱، ش ۳.

- Cole, A. H. (2013). An approach to the study of entrepreneurship: A tribute to Edwin F. Gay. In *Explorations in enterprise* (pp. 30-44). Harvard University Press.
- De Vita, L. Mari, M. and Poggesi, S. (2014), Women entrepreneurs in and from developing countries: Evidences from the literature, *European Management Journal*, 32 (3), 451- 460.
- Dias, C. S., Rodrigues, R. G., & Ferreira, J. J. (2019). Agricultural entrepreneurship: Going back to the basics. *Journal of Rural Studies*, 70, 125-138.
- Gao, J, Bihu Wu, 2017, Revitalizing traditional villages through rural tourism: A case study of Yuanjia Village, Shaanxi Province, China, *Tourism Management*, 63, p 223-233.
- Ghouse, S. M. Durrah, O. & McElwee, G. (2021). Rural women entrepreneurs in Oman: Problems and opportunities. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 27(7), 1674-1695.

- Green, G. P. and Dougherty, M. L. (2008) Localizing linkages for food and tourism: Culinary tourism as a community development strategy. *Community Development*, 39 (3), 148–158.
- Guzman-Parra. V. F, Quintana-Garcia. C, Benavides-Velasco. C A, and José Roberto Vila-Oblitas, (2015), Trends and seasonal variation of tourist demand in Spain: The role of rural tourism, *Tourism Management Perspectives*, 16 (3), 123- 128.
- Karasi, Y. (2018). Challenges faced by rural-women entrepreneurs in Vhembe District: the moderation role of gender socialisation (Doctoral dissertation).
- Komal, M. & Sharma, M. A. (2023). Redefining The Challenges Ahead Of Women Entrepreneurship In India: A Review Article. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 423-426.
- Lans, T., Seuneke, P., & Klerkx, L. (2020). Agricultural entrepreneurship. *Encyclopedia of creativity, invention, innovation and entrepreneurship*, 3(3), 43-49.
- Lekhanya, L.M. (2015). An Exploration of the Impact of Digital Marketing on SMEs Growth and Brand Popularity in Rural South Africa. *Journal of Economics and Behavioral Studies*.7 (5), 37- 42.
- Lerner, A. M. M, Schwartz. D. (2010), Gender differences in entrepreneurship Equality, diversity and inclusion in times of global crisis, *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 29 (2), 186-198.
- MacGregor, S. (2010). A stranger silence still: the need for feminist social research on climate change. *The Editorial of Sociological Review*, 57 (2), 124- 135.
- Ogujiuba, K. Nico, R. Nasiru, M. Ogujiuba, C. & Estelle, B. (2020). SMEs and Sustainable Entrepreneurship in South Africa: Impact Analysis of Contextual Factors in the Services Sector. *Euro Economica*, 39(3), 11- 30.
- Olowo, S. F. Omotayo, A. O. Lawal, I. O. & Aremu, A. O. (2022). Improving Rural Livelihood through the Cultivation of Indigenous Fruits and Vegetables: Evidence from Ondo State, Nigeria. *Agriculture*, 12(3), 372.
- Oriade, A. and Robinson, P. (2017), *Rural Tourism and Enterprise: Management, Marketing and Sustainability*, London, UK. Printed and bound in the UK by CPI Group (UK) Ltd,

- ▶ Pines, A.M. and Schwartz, D. (2008), now you see them, now you don't gender differences in entrepreneurship, *Journal of Managerial Psychology*, 23 (3), 811-832.
- ▶ Saleh, M. A. K. & Manjunath, K. R. (2020). Review of Historical and Temporary Challenges Facing Small and Medium Enterprises in Yemen. *International Journal of Trend in Scientific Research and Development*, 4(3), 752-764.
- ▶ Santini, C. Cavicchi, A. Canavari, M. (2014), The Risk™ strategic game of rural tourism: how sensory analysis can help in achieving a sustainable competitive advantage. In Sidali, K. L. Spiller, A. and Schulze, B. (Eds) *Food, Agri-Culture and Tourism: Linking Local Gastronomy and Rural Tourism: Interdisciplinary Perspectives*. Springer, Berlin.
- ▶ Saxena, S. (2012): Problems Faced by Rural Entrepreneurs and Remedies to Solve. *Journal of Business and Management*, 3(1), 23-29.
- ▶ Schumpeter, J. (1934): *The Theory of Economic Development*, Harvard University Press.
- ▶ Schumpeter, J. A. (2013). *Economic theory and entrepreneurial history* (pp. 45-64). Harvard University Press.
- ▶ Shantz, A. S. Kistruck, G. & Zietsma, C. (2018). The opportunity not taken: The occupational identity of entrepreneurs in contexts of poverty. *Journal of Business Venturing*, 33(4), 416-437.
- ▶ Weaver, D. B. and Fennell, D. A. (1997), The vacation farm sector in Saskatchewan: a profile of operations, *Tourism Management*, 18 (3), 357- 365.
- ▶ Wynne, A. T. & Lyne, M. C. (2004). Rural economic growth linkages and small-scale poultry production: A survey of producers in KwaZulu-Natal. *Agrekon*, 43(1), 1-21.